



O'QUVCHILARDA IQTISODIY KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH.

Subhonova Ozoda Anvar qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining iqtisodiy bilimlarini shakllantirish zaruriyati, iqtisodiy bilimlar mazmuniga doir ma'lumot keltirilgan. Shuningdek, ilmiy tadqiqot ishlari tahlili hamda o'quvchilarda ilk iqtisodiy bilimlarni shakllantirish bosqichlari mazmuni yoritilgan.

Kalit so'zlar: *iqtisodiy ko'nikma, iqtisodiy tarbiya, iqtisodiy ta'lim, iqtisodiy bilim, iqtisodiy madaniyat, iqtisodiy savodxonlik, makroiqtisodiyot, mikroiqtisodiyot, xalqaro iqtisodiyot, bozor iqtisodiyoti, ishlab chiqarish omillari, iqtisodiy axloq, iqtisodiy ong, iqtisodiy qadriyatlar.*

Bugungi zamonaviy dunyoda eng dolzarb masalalardan biri bu iqtisodiy tushunchalarni bilish va uni hayotiy jarayonlarda qo'llashdan iborat. Bugungi kunda bizlar iqtisodiy bilimlarni bilishimiz, iqtisodiy tarbiyaga ega bo'lgan yetuk shaxslarni shakllantirishimiz zarur. Iqtisodiy tarbiya nima? Iqtisodiy tarbiya – bu iqtisodiy hayotga bo'lgan munosabatlarni shakllantirishga qaratilgan tarbiyadir.

Azaldan xalqimizda avlodlarning aqliy va axloqiy tarbiyasiga alohida urg'u berilgan, iqtisodiy tarbiyaga esa uncha ham ahamiyat berilmagan. Rivojlangan mamlakatlarga nazar solsak iqtisodiy tarbiyaga bo'lgan munosabat juda kuchli bo'lganini ko'rishimiz mumkin. Germaniya ta'limida iqtisodiy tarbiyaga juda katta e'tibor beriladi. Germaniyaliklar "tejamkorlikni bilish, o'rganishning o'zi ham katta daromad olish imkonini beradi", -deb hisoblashgan va bolalarga yoshligidan iqtisodiy bilimlarni berib borishgan, tejamkorlikka o'rgatishgan.



Iqtisodiy ta'lim-tarbiya masalalarining uzoq tarixiy ildizlari bo'lib, sharq mutafakkirlari Abu Ali Ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Forobiy, Amir Temur, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Jaloliddin Davoniy, Husayn Voiz Koshifiy, Ahmad Donish, Abdulla Avloniy asarlarida ham aks etgan. Tarixiy meroslarimizda iqtisodiy g'oyalarning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati va muhimligini, shuningdek, yoshlarga iqtisodiy ta'lim berish, ularni «ustoz-shogird» tamoyili asosida tarbiyalash masalalari haqida ko'plab fikr-mulohazalar bayon etilgan.

Lekin o'quvchilarda iqtisodiy savodxonlikni rivojlantirish muammosi maxsus o'rganilmagan. Bundan tashqari, maktabgacha ta'lim, maktab va kasb-hunar kollejarida iqtisodiy ta'lim berishdagi izchillik va muvofiqlikni o'rganish ham muhim masaladir. Zero, bugungi kunda zamonning mutaxassislariga bo'ladigan talabi tobora ortib bormoqda, jamiyatdagi iqtisodiy-ijtimoiy shart-sharoit, iqtisodiy munosabatlar, iqtisodiy tizimlar jadal rivojlanmoqda. Shu bois o'sib kelayotgan yosh avlodda iqtisodiy savodxonlikning shakllanish jarayoni, ularda iqtisodiy savodxonlikni rivojlantirishning shakl va uslublari, yosh avlodni amaliy mehnat faoliyatiga tayyorlash va boshqa masalalar chuqur tahlil etilishi maqsadga muvofiq.

Bozor iqtisodiyoti o'z ishini puxta biladigan mutaxassis, tadbirkor va ishbilarmon kadrlarga ehtiyoj tug'dira boshladi. Mana shu zaruriyat barcha kasb egalariga, eng avvalo, iqtisodiy bilimlarni egallashi, mahalliy resurs (zaxira)lar hajmi va turlarini chuqur bilishini, bozor imkoniyati va ehtiyojini o'rganishni taqozo etadi. Bozor shart-sharoitlari va iqtisodiyotning o'ziga xos xususiyatlarini bilmaydigan tadbirkor to'g'ri va asosli tarzda ish yurita olmaydi va oxir-oqibatda muvafaqqiyatsizlikka uchraydi.

Iqtisodiy tarbiyani shakllantirishda birinchi navbatda yoshlarda eng sodda malakalar hosil qilish kerak. Iqtisodiy fikrlash iqtisodiy tushunchalar, iqtisodiy his-tuyg'ular avvalo oilada, so'ngra bog'cha, maktab, kasb-hunar maktabi, kollej, texnikum, oliy o'quv dargohlarida shakllantirilishi kerak. Yangi



O'zbekiston, yangi jamiyatda yashar ekanmiz, yangicha iqtisodiy fikrlashga o'rganishimiz zarur va o'sib kelayotgan yosh avlodni ham yoshlikdan shunga tayyorlashimiz lozim.

Abu Rayhon Beruniy inson ehtiyojini faqat pul, mol-dunyo bilan emas, balki mehnat, izlanish, yaratish, qurish, bunyod qilish, ilm olish, bilish orqali qondirish lozimligini e'tirof etadi.

Ali Abu ibn Sino o'zining buyuk «Tib qonunlari» asarida iqtisodiy tarbiya haqida so'z yuritib, bola tarbiyasida mehnatning ahamiyatiga alohida urg'u beradi. «Agar oila boshlig'i, — deydi ibn Sino, — tajribasizlik yoki nohaqlik qilsa, u oila a'zolarini yaxshi tarbiyalay olmaydi va uning oqibatida bundan-da yomon natijalar kelib chiqadi». Uning fikricha, bola tarbiyasi yaxshi yo'lga qo'yilsa, oila baxtli bo'ladi. Oilaning eng muhim vazifasi bola tarbiyasi hisoblanadi. Olim o'zining dono fikrlari bilan barcha boylıklar halol mehnat bilan ortirilishi, ota-onalar o'z farzandlarini kasb-hunarga o'rgatishi va undan olingan daromad orqali halol yashash kerakligini, iqtisodiy faoliyatsiz, iqtisodiy savodxonliksiz muvaffaqiyatga erishish mumkin emasligini ta'kidlaydi.

Ajdodlarimizning iqtisodiy qarashlarini o'rganib, o'rganganlarimiz asosida farzandlarimizni tarbiyalash orqali ularda tejamkolikni shakllantirish kelajakda ularni o'z-o'zini iqtisodiy ta'minlaydigan mukammal shaxs sifatida ko'rishimizga zamin bo'ladi.

Ulug' ajdodlarimizning iqtisodiy qarashlarini o'rganish nafaqat o'quvchilarning nazariy bilimlarini boyitadi va chuqurlashtiradi, balki ularni milliy qadriyatlar, vatanparvarlik, tejamkorlik, iqtisodiy savodxonlik ruhida tarbiyalash uchun xizmat qiladi. Eng muhimi, bolalar o'sha davr xususiyati va muammolari to'g'risida aniq tasavvurga ega bo'ladilar. O'tmishda ajdodlarimiz orttirgan tajribalarga tayanib,



bugungi kundagi dolzarb iqtisodiy masalalar yechimini topish borasida mushohada yuritishga o'rganadilar.

Buning uchun ularda iqtisodiy bilim, iqtisodiy madaniyatni shakllantirish kerak.

"Iqtisodiy bilim" — bu iqtisodiyotga oid bilimlarni o'z ichiga oladi. Iqtisodiyot iqtisodiy resurslarning cheklangan sharoitda samarali taqsimlanishi, ishlab chiqarish, taqsimot, iste'mol va xizmatlar bo'yicha o'rganishni o'z ichiga oladi. Iqtisodiy bilimlar orqali biz bozor mexanizmlari, davlat siyosati, iqtisodiy o'sish, narxlar o'zgarishi va ish bilan ta'minlanish kabi masalalarni chuqurroq tushunishingiz mumkin.

Iqtisodiy bilimlar quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

1. Makroiqtisodiyot: Umumiy iqtisodiyot, milliy daromad, inflyatsiya, ishsizlik, iqtisodiy o'sish kabi keng ko'lamli masalalar bilan shug'ullanadi.
2. Mikroiqtisodiyot: Bozorlar, korxonalar, iste'molchilar va firmalar darajasida o'zaro ta'sirlarni o'rganadi.
3. Moliyaviy bilimlar: Pul, banklar, qimmatli qog'ozlar bozori va moliya siyosati bilan bog'liq masalalarni qamrab oladi.
4. Xalqaro iqtisodiyot: Savdo, kapital oqimi, valyuta kurslari va global iqtisodiy tizimning boshqa jihatlarini o'rganadi.

Iqtisodiy bilimlarga ega bo'lish qarorlar qabul qilishda, biznesni rivojlantirishda va umuman, kundalik hayotda foydali bo'lishi mumkin.

Iqtisodiy bilimlar, keng ma'noda, turli xil iqtisodiy jarayonlar, qonuniyatlar va munosabatlarni tushunish imkonini beradi. Quyida iqtisodiy bilimlarning ba'zi boshqa muhim tomonlarini ko'rib chiqamiz:



5. Iqtisodiy nazariya: Bu bo'lim iqtisodiyotning asosiy tamoyillari va qonuniyatlarini o'rganadi. Iqtisodiy nazariya turli maktablar va yondashuvlarni, jumladan, klassik, neoklassik, keynschilik va boshqa iqtisodiy maktablarning g'oyalarini o'z ichiga oladi.
6. Bozor iqtisodiyoti: Bu iqtisodiy tizimda mahsulot va xizmatlar bozor orqali taqsimlanadi, talab va taklif kuchlari orqali narxlar belgilanadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy qarorlarni iste'molchilar va ishlab chiqaruvchilar o'zlari qabul qiladilar.
7. Davlatning roli: Bu sohada davlatning iqtisodiyotdagi roli, soliqlar, davlat xarajatlari, regulyatsiyalar va davlatning iqtisodiy o'sishga ta'siri o'rganiladi. Davlat iqtisodiyotga aralashish orqali ijtimoiy adolatni ta'minlash, monopoliyalarni cheklash va iqtisodiy barqarorlikni saqlashga harakat qiladi.
8. Ishlab chiqarish omillari: Bu yerda yer, mehnat, kapital va tadbirkorlik kabi resurslarning iqtisodiyotdagi o'rni va ulardan qanday qilib samarali foydalanish mumkinligi o'rganiladi. Bu omillar iqtisodiy faoliyatning asosiy manbalari hisoblanadi.
9. O'sish va rivojlanish iqtisodiyoti: Iqtisodiy o'sish (miqdoriy jihatdan) va iqtisodiy rivojlanish (sifat jihatdan) o'rtasidagi farqni, shuningdek, rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotini tushuntiradi. Rivojlanish iqtisodiyoti ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar, ta'lim, sog'liqni saqlash, qashshoqlik va boshqa muhim masalalarga e'tibor qaratadi.
10. Iqtisodiy muammolar va siyosatlar: Iqtisodiyotda yuzaga keladigan asosiy muammolar, jumladan, inflyatsiya, ishsizlik, qashshoqlik, tengsizlik va atrof-muhitning ifloslanishi muammolari o'rganiladi. Ushbu muammolarni hal qilish uchun davlat siyosatlari va boshqa choralar ishlab chiqiladi.

Iqtisodiy bilimlar shaxsiy moliyaviy rejalar tuzishda, investitsiya qilishda, biznesni boshqarishda va umuman iqtisodiyotda muvaffaqiyatli bo'lishda katta yordam beradi.



Bu bilimlar, shuningdek, iqtisodiy jarayonlarni tushunish va ularga ongli yondashish imkonini beradi.

"Iqtisodiy madaniyat" — bu jamiyatda yoki individda iqtisodiy jarayonlar, qarorlar va faoliyatlarni samarali va mas'uliyatli ravishda amalga oshirish qobiliyatini anglatadi. Bu tushuncha shaxsiy va ijtimoiy darajadagi iqtisodiy axloq, qadriyatlar, munosabatlar, bilimlar va ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Iqtisodiy madaniyat jamiyatning umumiy iqtisodiy rivojlanishiga va aholi farovonligiga ta'sir ko'rsatadigan muhim omillardan biridir.

Iqtisodiy madaniyat quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi:

1. Iqtisodiy bilim: Iqtisodiy madaniyatning asosi bo'lib, u iqtisodiy qonuniyatlar, moliyaviy savodxonlik, bozor mexanizmlari, soliqlar, davlat siyosati va boshqa iqtisodiy masalalarni tushunishni o'z ichiga oladi. Bu bilimlar ongli iqtisodiy qarorlar qabul qilishda yordam beradi.
2. Moliyaviy mas'uliyat: Iqtisodiy madaniyat doirasida shaxsiy va ijtimoiy moliyaviy mas'uliyat muhim ahamiyatga ega. Bu shaxsiy byudjetni boshqarish, qarz olish va to'lash, tejash va investitsiya qilish bo'yicha mas'uliyatli qarorlar qabul qilishni anglatadi.
3. Iqtisodiy axloq: Iqtisodiy faoliyatda axloqiy tamoyillarga rioya qilish ham iqtisodiy madaniyatning muhim qismidir. Bu halollik, ishonchlik, adolat va shaffoflik kabi qadriyatlarni o'z ichiga oladi. Iqtisodiy axloq biznes va jamiyat o'rtasidagi ishonchni mustahkamlashga yordam beradi.
4. Iqtisodiy ong: Shaxslar va jamiyatning iqtisodiy muammolar va imkoniyatlar haqida xabardorligi, iqtisodiy qarorlar qabul qilishda ongli yondashuvi iqtisodiy ongni tashkil qiladi. Bu shaxsning iqtisodiyotdagi rolini tushunishi va jamiyat farovonligiga hissa qo'shishga intilishidir.



5. Iqtisodiy qadriyatlar: Iqtisodiy madaniyatda iqtisodiy qadriyatlar katta o'rin tutadi. Bu qadriyatlar orasida tejash, mehnatsevarlik, samaradorlik, raqobatbardoshlik va innovatsiyalarni rivojlantirishga bo'lgan munosabatlar bor.

6. Iqtisodiy ijtimoiylashuv: Bu jarayon iqtisodiy madaniyatning avloddan avlodga o'tishini, bolalar va yoshlarda iqtisodiy bilim va qadriyatlarni shakllantirishni anglatadi. Iqtisodiy ijtimoiylashuv oila, maktab va jamiyat orqali amalga oshiriladi.

7. Iqtisodiy barqarorlikka intilish: Shaxslar va jamiyatning iqtisodiy xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlashga bo'lgan intilishi ham iqtisodiy madaniyatning muhim qismidir. Bu uzoq muddatli moliyaviy rejalashtirish va resurslardan oqilona foydalanish orqali amalga oshiriladi.

Iqtisodiy madaniyat rivojlangan jamiyatlarda iqtisodiy farovonlikni oshirishga, barqaror rivojlanish va ijtimoiy adolatni ta'minlashga yordam beradi. Shaxsiy darajada esa iqtisodiy madaniyat insonning iqtisodiy hayotdagi muvaffaqiyatiga va farovonligiga hissa qo'shadi.

Iqtisodiy madaniyat jamiyat va shaxslar iqtisodiy faoliyatda qanday munosabatda bo'lishlarini, qaror qabul qilish usullarini va iqtisodiy resurslardan foydalanishni aks ettiradi. Quyida iqtisodiy madaniyatning boshqa muhim jihatlari keltirilgan:

8. Bozor madaniyati: Bozor iqtisodiyotida raqobatbardoshlik, mahsulot va xizmatlarning sifatini oshirishga intilish, iste'molchilar ehtiyojlarini qondirish bo'yicha madaniyat shakllanadi. Bozor madaniyati iste'molchilar va ishlab chiqaruvchilar o'rtasida sog'lom raqobatni rivojlantirishga yordam beradi.

9. Inson kapitaliga e'tibor: Iqtisodiy madaniyatda inson kapitaliga, ya'ni ta'lim, sog'liqni saqlash, malaka oshirish va kasbiy rivojlanishga e'tibor berish katta ahamiyatga ega. Bu iqtisodiyotning uzluksiz rivojlanishi uchun zarurdir, chunki yuqori malakali va sog'lom ishchi kuchi iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.



10. Tejamkorlik va investitsiyalar madaniyati: Iqtisodiy madaniyatda tejash va investitsiya qilish odatlari muhim rol o'ynaydi. Bu shaxsiy darajada moliyaviy barqarorlikka erishish va jamiyat darajasida kapitalning to'planishiga hissa qo'shadi. Tejamkorlik madaniyati odamlarni kelajak uchun rejalashtirishga va xavfsiz moliyaviy asos yaratishga undaydi.

11. Korxonalar madaniyati: Iqtisodiy madaniyatning yana bir muhim qismi — korxonalar madaniyati. Bu yondashuv korxonalar va tashkilotlarda samaradorlik, halollik, mehnatsevarlik va ijodkorlikka asoslangan mehnat muhitini yaratishga qaratilgan. Korxonalar madaniyati xodimlarning ishga bo'lgan munosabatini yaxshilaydi va korxonaning muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

12. Innovatsiyalar va texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash: Iqtisodiy madaniyat innovatsiyalar va yangi texnologiyalarni qabul qilish va ulardan samarali foydalanishni rag'batlantiradi. Bu iqtisodiy o'sishning muhim omili hisoblanadi, chunki yangi texnologiyalar va innovatsiyalar iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, yangi ish o'rinlarini yaratadi va iqtisodiy raqobatbardoshlikni kuchaytiradi.

13. Soliq madaniyati: Iqtisodiy madaniyatning bir qismi sifatida soliq madaniyati ham muhim ahamiyatga ega. Bu davlatga soliq to'lashning axloqiy va huquqiy mas'uliyatini anglashni, shuningdek, soliq siyosatiga ongli munosabatda bo'lishni o'z ichiga oladi. Yaxshi rivojlangan soliq madaniyati davlatning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

14. Ekologik iqtisodiyot va barqarorlik: Iqtisodiy madaniyatda atrof-muhitni himoya qilish va barqaror rivojlanishga intilish ham katta rol o'ynaydi. Bu resurslardan oqilona foydalanish, atrof-muhitga zarar yetkazmaslik va kelajak avlodlar uchun iqtisodiy sharoitlarni saqlab qolish kabi masalalarni qamrab oladi.

15. Global iqtisodiy madaniyat: Zamonaviy dunyoda iqtisodiy madaniyat global tus olgan. Bu xalqaro iqtisodiy aloqalar, savdo, investitsiyalar va transmilliy kompaniyalar



bilan bog'liq iqtisodiy madaniyatdir. Global iqtisodiy madaniyat turli mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlashga, xalqaro munosabatlarni rivojlantirishga va umumiy farovonlikka erishishga yordam beradi.

Iqtisodiy madaniyatning yuqori darajada rivojlanishi, jamiyatda iqtisodiy barqarorlik, farovonlik va ijtimoiy adolatni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Bu madaniyat shaxslar, korxonalar va davlat tomonidan birgalikda rivojlantirilishi zarur, chunki u iqtisodiy muvaffaqiyatning kalitidir.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, o'sib kelayotgan yosh avlod bizning kelajagimiz, ularda to'g'ri iqtisodiy bilimlarni shakllantirishimiz, kelajakda mamlakatimizning rivojlanayotgan mamlakatlar qatoridan rivojlangan mamlakatlar qatorida bo'lishiga katta turtki bo'lsa ajab emas.